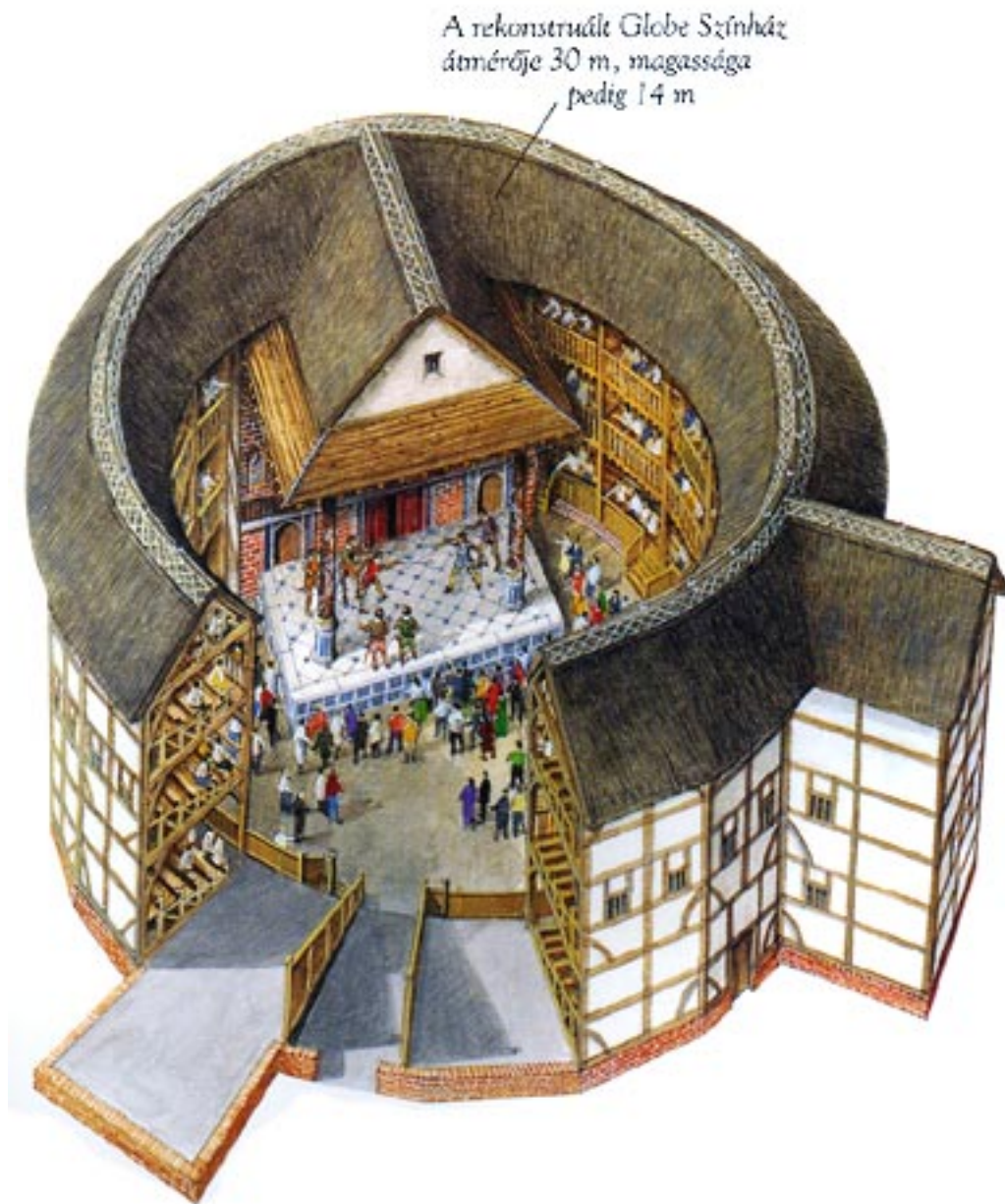

21:25, Csütörtök (február 16.), Duna World

Shakespeare: Szeget Szeggel

126 perc, 1980

rendező: Babarczy László

szereplő(k):

Czakó Klára

Spindler Béla

Stettner Ottó

Somló Ferenc

Hunyadkürti György

Krum Ádám

Gőz István

Dánffy Sándor

Tóth Béla

Simon Zoltán

Csernák Árpád

Galkó Bence

Garay József

Simány Andrea

Mucsi Sándor

Tóth Eleonóra

Tóth Éva

Kun Vilmos

Rajhona Ádám

Dunaszínház

Közvetítés a Kaposvári Csiky Gergely Színházból, felvételről

Vincenzio, Bécs hercege útra készül s hatalmát a tiszta életű és szigorú erkölcsű ember hírében álló Angelora ruházza. A titkokzatos igazi célja az, hogy a herceg Angelótól várja a városban elharapózott kicsapongások megszüntetését, a meglazult törvények szigorának visszaállítását. Vincenzio titkon a városban marad, s szerzetesi csuhát öltve figyeli meg helyettese intézkedéseit. Angelo kemény kézzel teremt rendet, miközben olyan bűnök felett ítélkezik, amelyet maga is elkövet. A dráma a 17. századi London elé tart görbe tükröt, de igazsága minden korban érvényes.

*

Shakespeare

Szeget szeggel

Fordította: Mészöly Dezső

A Katona József Színház előadása számára készített adaptáció!

<http://mek.niif.hu/00400/00493/00493.htm>

*

Shakespeare
SZEGET SZEGGEL.
(Fordította: Greguss Ágost)

BEVEZETÉS

A Szeget szeggel legrégebb ismert nyomtatása a költő összes műveinek 1623-ki folio-kiadásában található. Külön kiadása a költő életében nem jelent meg. Származási idejét a darab benső ismertető jelei, nyelve és verselése után, Shakspere írói működésének későbbi korszakába kell tenni, a mit megerősít az udvari előadások lajstromának (Accounts of the Revels at Court) egy tétele, mely szerint a Szeget Szeggel című darabot 1604-ik évi szent István estéjén, tehát december 26-án adták elő Whitehallban a király színészei. E szerint a darab körülbelül 1603-ban készülhetett.

Shakspere forrása Giraldo Cinthio novellája volt, melyet Belleforest átdolgozásában Angliában is ösmertek. Ebből már Shaksperet megelőzőleg készült egy dráma, Whetstone „Promos és Cassandra” című munkája, mely két részben és tíz felvonásban 1578-ban jelent meg. Hasonló című elbeszélést adott ki ugyancsak Whetstone 1582-ben Heptameron-jában. Hogy mindkét munka ismerős volt Shakspere előtt, mutatják a fordulatok, melyek ezekben és Shakspere színművében egyaránt megvannak. A kettő közül itt az elbeszélést ismertetjük meg, mivel ebben mindaz megvan, mi Shakspere drámájával megegyezik. Whetstone elbeszélése kivonatban így szól:

Corvinus, Csehország királya, városainak kormányzását érdemes tisztviselőkre bízván, Julio kormányra jutott, ki eleinte szigorún megbüntette a rossz életűeket és sok bűntől megtisztította a várost. Itt régi szabály volt, hogy a parázna férfit lefejezték, a nő pedig, kivel vétkezett, élete végéig különös megbélyegzett ruhában járt; mert a férfit bűnösebbnek tartották, azért szigorúbban büntették. Andrugio a szép Polinával bűnt követvén el, ellenségei bevádolták és Lord Promos halálra ítélte. Bánatos nővére, Cassandra, Promos lábai elé vetette magát s megható szavakkal könyörgött testvére életeért. De Promos füle kevésbé figyelt Cassandra szavaira, mint szeme a leány kiváló bájaira. És Amor, ki Andrugio bakójának volt szánva, uralkodó lett bírójának keblében. És mivel nem tudott tisztátlan szerelmén uralkodni s meg volt győződve, hogy Cassandrát szép szavakkal, ajándékokkal és ígéretekkel nem nyerheti meg: ártatlanságának feláldozását követelte testvére fölmentéseért. Cassandra azon elhatározással távozott tőle, hogy inkább meghal, mintsem feláldozza erényét, s megvitte elítélt testvérenek a rossz hírt. Ez sajnálta életét, de a szégyen lezárta ajkait; míg végre a szükség, mely a szégyent és félelmet legyőzi, utat nyitott fogva tartott kívánságának, s húga elé tárva helyzetét, rá bízta a választást: mi csekélyebb baj: halála-e vagy az ő szégyene? Az aggódó Cassandra a halált

mondá kisebb rossznak. Andrugio kétségbeesetten igyekezett rábeszélni húgát, azzal biztatva őt, hogy Promos talán nem is teljesíti bűnös szándékát vagy tiszta szerelemmé változik kéjvágya s nőül veszi őt. Cassandra végre sirva fakadt s így vigasztalá meg testvérét: Élj hát, Andrugio, és becsüld meg e csókot, melyet becsületem kebledbe lehel és első hibád szégyenét saját keblemre vonja. Azután apródruhában a gonosz Promoshoz ment, hogy átadja Andrugio életének árát. De miután e pokoli eb megbecsteleníté Cassandrát, titkos parancsot küldött a porkolábhoz, hogy Andrugiot kivégezze s aztán fejét, Promos nevében, a következő felirattal küldje Cassandrához:

Vedd, szép Cassandra, mit Promos ígért:
A börtönből kiszabadult fivért.

Így szólt parancsa, mely végre is hajtatott volna, ha a jó Isten gondviselése Andrugiot halála órájában két bátor római, Marcus Crassus és Marius erényével nem ruházza fel, kik közül az egyik szavának hatalmával, a másik szemének tekintetével kieszközölte, hogy a bakó kiejtő kezéből a bárdot és meglágyúlt kegyetlen érzelme. Hasonló részvétellel lépett vissza a porkoláb a végrehajtástól; s ünnepélyes fogadás után, hogy senkinek, még drága testvérének sem fedezi föl magát, neki ajándékozta életét s éjfélkor Istenre és jó sorsára bízta; azután a jó porkoláb elővette egy nem rég kivégzett ifjú fejét, kinek némi hasonlósága volt Andrugióval, s ezt, Promos parancsa szerint, ajándéku küldte Cassandrának. Az elkeseredett leány elhatározá, hogy a királyhoz megy, elmondja Promos gazságát és bosszút áll rajta. Elásta hát vélt testvérének fejét és sietve Corvinus király udvarához utazott. Megjelenvén előtte, gyászruhája s még inkább erényes magatartása a legfőbb mértékben fölgerjeszté részvétét. Könyes szemmel beszélt el a történt dolgokat és e mellett oly nagy gyászt tanúsított, hogy a királyt és környezetét egészen meghatotta; s ha nem akadályozták volna, végre hajtja szándokát, hogy mint a tiszta Lucretia haljon meg. A király kegyes szavakkal vigasztalta s megígérte, hogy testvére halálát megbosszulja és megsértett becsületét helyreállítja. Cassandra türelemmel várta a király igazságszolgáltatását, ki nemsokára válogatott kísérettel Julioba utazott, s Promos iránt nagy kegyet színelve bevonult a városba, hogy megtudja, mily más rossz tisztviselők vannak még a városban, mert jól tudta, hogy a rossz emberek kölcsönösen támogatják egymást. Miután e kegyes király kiismerte a nép hangulatát, a tisztviselők tudta nélkül nyilvános felhívást bocsátott ki, hogy ha valaki egy tisztviselőt árulásról, gyilkosságról, paráznaságról s más efféle bűnökről vádol, melyeket tisztviselői minőségében követett el: ő maga lesz bírója s a legszegényebbeknek is igazságot fog szolgáltatni. A sokak közt, kik panaszt tettek és méltányos ítéletet nyertek, megjelent Cassandra is, ki szemébe vádolta Promost. A dolog oly világos volt, hogy Promos meg sem kísérlé igazolását, hanem fölemelé kezét, hogy megvallja bűnét és bűnbánólag kegyelméért könyörögjön. Ily kegyelem, mondá a király, zsarnokság lenne az állam ellen. Nem, Promos, hoc facias alteri, quod tibi vis fieri; azt a kegyelmet kapod, melyet te Andrugio iránt gyakoroltál. Megparancsolom neked, gyalázatos Promos, hogy rögtön vedd nőül Cassandrát s állítsd helyre meggyalázott becsületét; azután büntetésül testvére halálaért, másnap fejed fog vétetni. A jó király ez igazságos ítéletének első pontját rögtön végrehajtják; de mint a szent írás mondja, a jók erénye paizs a rosszak számára, a kedves Cassandra, ki csak erénnyel győzte le a balsorsot, e nász által új okot nyert a gyászra, mert a hitves kötelessége erősebbé lévén most benne a testvéri szeretetnél, férje életéért könyörgött a királyhoz. A király nyájas szavakkal igyekvék lecsillapítani, de kijelenté, hogy e kegyet nem adhatja meg neki a közjó kára nélkül. Ez ellen semmit sem lehetett mondani és Cassandra reménytelenül távozott.

De mint a tapasztalás naponkint tanítja, a fejedelmek tettei Pegazus hátán sietnek át a világon, s a mint tetteik jók vagy rosszak, olyan hírek is. Ily gyorsan elterjedt a király igazságának s Promos kivégeztetésének híre is, s egy pár szája által Andrugio fülébe jutott, ki eddig rabló módra élt a magányos erdőkben. Ezt hallva Andrugio, remete ruhában útra kelt, hogy tanúja legyen ellensége halálának; de észrevéve húga gyászát, úgy kívánt neki életet, mint barátjának. A király maga is megjelent a kivégzésen, a gonoszok elrettentésére, a jók buzdítására. Promos bűnbánata oly nagy volt, hogy a tömeg megbocsátott neki és sajnálta; sőt a király egészen elbámúlt, hogy ez ember élete, ki oly méltósággal ment a halál elé, nem volt erőnyesebb. Midőn Andrugio ezt látta, oly erősen megragadta testvéri szeretete, hogy elhatározá, saját élete veszélyeztetésével megvigasztalni őt. Remeteruhájában letérdelt a király előtt és kihallgatásért könyörgött. Ekkor így szólt: Felséges uralkodó, ha a törvénynek eleget lehet tenni, Promos őszinte bűnbánata bocsánatot érdemel. Jó atya, mondá a király, nem maradhat életben s a törvénynek nem lehet eleget tenni, ha csak valami csoda újra életre nem hozza Andrugiot. Ha tehát Andrugio él, viszonzá a remete, bocsánatot nyer Promos? Minden esetre, mondá a király, ha imádságod életre tudja költeni az egyiket, kegyelemem fölmenti a másikat. Ezzel Andrugio fölfedé magát s elmondá menekülését, mire a király lábaihoz veté magát, hogy saját ítéletét vegye. Midőn a király e csodálatos tudósítást hallá, érett megfontolás után megbocsátott Promosnak, hogy megtartsa szavát, s egyszersmind megfontolva, hogy a polgárookra nézve jobb lesz megtartani régi bűnös, de most bűnbánó és megjavúlt helytartókat, mint újjal kezdeni, kinek jelleme még ismeretlen. Hogy Cassandra örömét teljessé tegye, kegyelmet adott Andrugiónak is, azon föltétel alatt, hogy nőül vegye Polinát. Ekképen mindnyájan kimenekültek a veszély torkából és beteljesülve látták végre szívök vágyát.

Ez a mese, melyet Shakspeare felhasznált, egyike a legkellemetlenebb történeteknek, melyek valaha drámai tárgyúl szolgáltak, s szinte úgy látszik, mintha a költő szándékosan azért választotta volna ki, hogy próbára tegye rajta erejét. És valóban, a mi eredetileg nem volt egyéb barbár középkori történetnél, Shakspeare kezében mély értelmű, nagy tanulságú drámává alakult át. A mit már a Velencei kalmárban megkísérlett, itt bővebben kifejti s élő alakban állítja elő felfogását a jogról és kegyelemről, az igazságszolgáltatás gyakorlásáról és a bíró érdemességéről, s a darab cselekvénye a körül forog, van-e jogosultsága a kényszerítő és büntető törvénynek az erkölcsiség terén. Ez a magva a drámának s erre vonatkoznak legjelentékenyebb helyei. A költő nézetét Izabella fejezi ki, Angelo szemébe mondva:

Győződj meg arról,
Hogy bármi dísz, mely a nagyok sajátja,
Király koronája vagy helyettes kardja,
A hadvezéri bot, bírói öltöny,
Félannyira sem ékesíti őket,
Mint a kegyelem.

Eleinte csak általánosságban fejezi ki gondolatát az emberek egyforma természetéről, egyenlő erkölcsi gyöngeségéről, mely visszássá teszi azt, hogy gyarló ember kérlelhetetlen szigorúsággal ítéljen gyarló embertársáról, midőn mindnyájan egyformán sebezhetők.

Hisz egykor minden lélek kárhozott volt;
S a ki leginkább büntethette, az
Váltotta meg. Mi lenne vaj belőled,

Ha ő, a legfőbb bíró, úgy ítélne
Fölötted, a mint vagy? Gondold meg ezt,
S a kegyelem megéled ajkadon.

Angelo elrettentési rendszere nem zavarja meg, s egyenesen a szög fejét találja néhány szavával, melylyel elítéli a hatalom kíméletlen gyakorlását.

Fölséges, birni óriás erővel,
De zsarnoki, használni óriásul.

És keserű gúnynya fokozódik hangja, midőn megbélyegzi a hatalom birtokában önhitté vált apró ember szeretet nélküli szigorúságát, mely annyira különbözik az Isten atyai szigorúságától.

Nagyjaink, ha Jupiterként
Döröghetnének, őt folyvást zavarnák,
Mert minden apró, hitvány tiszt, egét
Dörgésre használná, mind csak dörögne.
Kegyelmes ég!
Te kénes, éles mennyköveddel inkább
Hasítsz hasíthatatlan, görcsös tölgyfát,
Mint gyöngé myrtust; és a gőgös ember
(Kicsiny, rövid tekintélylyel diszítve,
És legkevésbé tudva – mi legbizonyosb –
Üveg valóját) a nagy ég előtt
Dühös majomként úgy hóbotozik, hogy
Az angyalok sirnak, – de min vesénkkal
Halandókká nevetnék magokat.

Végre egyenesen a kérdés velejét ragadja meg, s eltérve az általánosságtól, magához Angelohoz fordul, és az ő gyaló voltát állítja szembe bírói kérlelhetetlenségével, az ő saját bűnösségéből következteti, hogy nincs joga az erkölcsi tévedésért szigorúan elítélni embertársát.

Szállj magadba;
Koczogtass ott, s kérdezd meg szivedet,
Bátyám hibája nincs-e benn: s ha szintaz
Természeti gyöngéje, mint övé,
Ne hangoztasson nyelveden halált
Fejére.

Ez a dráma alapeszméje. Két gyökeresen különböző jognézet lép itt fel egymás ellen, (jegyzi meg Kreyszig), és Shakspere gondoskodik, hogy ez ellentétet hangsúlyozza, valamint minket se hagyjon kétségben saját álláspontját illetőleg. Arról van szó, vajjon a törvény viszonylagos vagy abszolút érvényesülést igényelhet-e, vajjon az emberek azért vannak-e, hogy a törvénynek elég tétessék, vagy a törvénynek feladata, hogy az emberek javára szolgáljon, vajjon az erkölcs köteles-e alárendelni magát a törvénynek? Escalus képviseli az emberiesen

méltányos álláspontot, melynél fogva a bíró köteles a vádlott lelkébe helyezni magát, megvizsgálni indokait, egybevetni a kísértés és ellenállási képesség erejét, a büntetésnél a bűnös megjavulását, nem megsemmisítését tartani szem előtt, mindenek előtt azonban magát mutatni olyannak, ki nem érdemel büntetést. Valódi protestáns felfogással azt követeli, hogy az uralkodó és büntető benső méltósága megfeleljen külső igényeinek, s nem viselheti el azt a gondolatot, hogy tolvaj ítélje el a tolvajt, hogy a bíró hermelineje tiszteletreméltó burokkal vonja be keblének gonosz indulatát, midőn a bűnt elítéli, melyet maga is szívesen elkövetett volna. Ezzel ellentétben Angelo, a betű és tekintély embere, kérlelhetetlen végrehajtását követeli a törvénynek, mely nem az életből és erkölcsökből, hanem a hagyományos jogfogalomból származik. Merev hatalommal lép föl a nép romlott erkölcsi ellen. Régi, elavult büntető törvényeket keres elő, melyek végrehajtva a fél várost sújtánák, s most ezeknek kell egyszerre helyreállítani a sülyedt erkölcsösséget. A gyöngye eredményt vagy inkább sikertelenséget a költő nem mulasztja el feltűntetni. Lerontják ugyan a bordélyházakat a külvárosokban, de a városban megmaradnak „magnak”. A törvényszegők érzülete és bátorsága nem változott. Nyüviné megváltoztatja ugyan czégét, de nem a mesterségét, Pompejust bezárják ugyan, de Lucio és társai szabadon maradnak s folytatják előbbi életüket. És míg Lucio kisíklík a törvény alól, Claudio áldozatul esik, s ebben van a legkeserűbb gúny, melylyel a költő harczra kel az erkölcsi életbe avatkozó törvényhozás ellen. Claudio, ez asketiko-morális jogfogalom áldozata, minden inkább, mint erkölcstelen vagy veszélyes ember. Szándékosan úgy van rendezve minden körülmény, hogy vele szemben a bíró szigorúsága barbarizmussá fokozódik és nyilvánvalóvá lesz az ily törvényhozás esztelensége. Claudio hibájában alig van valami az erkölcstelenségből vagy érzékiségből. Becsületes szerelemmel jegyezte el magának Juliát; csak a súlyos anyagi veszteség félelme fosztja meg egyelőre házasságát a törvényes szentesítéstől; nem gondol arra, hogy tagadással segítsen magán, és Juliának odaadó, semmi szemrehányás által nem zavart szerelme nem csekély értékű bizonyosságot tesz jelleme mellett. A törvény, mely elítéli, még a szigorú, szűzies Izabella szívében sem talál visszhangra. „Vegye hát nőül”, ez az első, mit Izabella a hírt hozó Licionak válaszol, s csak később, a hideg logikai következtetés útján helyesli az ítéletet. És így az első kíméletlen alkalmazása a merev jogelvnek hadizenet nemcsak a méltányosságnak és emberieségnek, hanem az egyszerű józan észnek is. Hogy a törvényszegés ismétlődése ellen a rettegés korlátját vonja, a bíró életével együtt a módtól is megfosztja a bűnöst, hogy tettét az egyetlen lehetséges úton jóvá tegye: az okozott kár helyreállítása által. De Shakspere nem elégedett meg ez eredménynyel. Az irgalmatlanságot érdemmé emelő erényt legérzékenyebb helyén sebezte meg. Angelo puritán túlzása nemcsak a társadalomnak lesz ostorává, hanem magának is átkává, az álgóg igájába kényszerítve őt, a nélkül, hogy ereje volna megölni vágyait. És hogy itt célját elérje, Shakspere merész fogással egyikét teremtette legcsodálatosabb női alakjainak. Az erény eszményének, mely Angelo jellemében rútul eltorzult, Izabellában teljes, összhangzatos életet adott; s korvonalait szorosan azon finom vonalig vezette, melyen túl, kivált a nőben, a magasztosság zord ridegséggé változik; de e vonalon nem lépett túl és fenséges képét rajzolta az erkölcsi nemességtől és akaraterőtől emelt s mennyei szívjóaságtól átszellemült szépségnek.

Izabella alakja képviseli e dráma fojtó légkörében, melyben a romlottság és képmutatás küzdenek egymással, az erkölcsi méltóságot. A novellától eltérőleg Shakspere, kitűnő tapintattal, nem őt magát vezeti Angelo karjaiba, hanem helyette és nevében Angelonak elhagyott jegyesét. Izabella tiszta erénye sértetlen marad s mindvégig méltó hüvelyé magasztos lelkének, mint magáról igazán mondja:

Ha rám szabatnék a halál, az éles
Vessző nyomát rubinként hordanám,
S halálra úgy vetkezném, mint az ágyba,
Midőn beteg koromban megkivántam;
De testemet gyalázatúl nem adnám.

Magyarúl a Szeget szeggel először Lemouton Emilia prózai fordításában jelent meg 1845-ben.
A Kisfaludy-társaság Shakspere-kiadása Greguss Ágost fordításában közölte. Magyar színre
még nem került.

CSIKY GERGELY